

KRAJOBRAZ I ZABUDOWA WSI BAWARSKIEJ W OKOLICACH NORYMBERGI

Iwona Toczyłowska

Wydział Architektury, Politechnika Białostocka, ul. O. Sosnowskiego 11, 15-893 Białystok
E-mail: ito2@op.pl

LANDSCAPE AND BUILDING OF THE BAVARIAN VILLAGE NEAR THE NUREMBERG

Abstract

The article presents the results of the field studies carried out in the area of Nuremberg (Bavaria, Germany) focusing on selected issues related to rural planning, urban design and rural architecture. Dense patterns of villages' built-up areas have been noted. It has also been observed that a relatively chaotic built-up of farms is accompanied by a high intensity built-up index of individual settlements. Unusual proportions of building sizes have been found: the biggest are farmers' houses, smaller or equal in size are livestock or storage buildings.

Streszczenie

W artykule przedstawiono wyniki badań terenowych przeprowadzonych w okolicach Norymbergi (Bawaria, Niemcy), skupiając się na wybranych zagadnieniach związanych z zagospodarowaniem przestrzennym, układem urbanistycznym i architekturą wsi. Zaobserwowano zwarte układy zabudowy wsi. Stwierdzono stosunkowo chaotyczną zabudowę gospodarstw rolnych przy jednoczesnym wysokim wskaźniku intensywności zabudowy poszczególnych siedlisk. Zauważono nietypowe proporcje wielkości budynków: największe są domy mieszkalne rolników, mniejsze lub równe rozmiarami budynki inwentarsko – składowe.

Keywords: rural settlement, farm, farmhouse, livestock building, farm building

Słowa kluczowe: osadnictwo wiejskie, gospodarstwo rolne, budynek mieszkalny, inwentarski i gospodarczy na wsi

WPROWADZENIE

W zagospodarowanej przestrzeni wiejskiej mamy najczęściej do czynienia z naturalno – kulturowym krajobrazem, będącym wynikiem połączenia z materią stworzoną przez człowieka, wpisaną w istniejące warunki naturalne. Sposób, w jaki przebiega owo połączenie, świadczy o naszej wrażliwości, empatii, świadomości konsekwencji podejmowanych decyzji, umiejętności wykorzystania istniejących rozwiązań i przekształcenia ich w atuty danego miejsca. „Środowisko, w którym człowiek żyje, jest w coraz większym stopniu rezultatem jego działalności (...) Społeczeństwo się rozwija (...) powstają nowe potrzeby (...) zmienia się (...) nasze

środowisko i zmienia się ocena jego wartości. Powstaje więc niebezpieczeństwo zachwiania harmonii między naszymi potrzebami i naszym otoczeniem”¹. O jakości życia na wsi stanowią nie tylko warunki materialne (budynki i budowle, instalacje, technologie) i naturalne (ukształtowanie terenu, wody, szata roślinna i zwierzęca), lecz również elementy niematerialne, nieuchwytnie, podlegające nieobiektywnej ocenie – takie jak estetyka, w tym estetyka przestrzeni. „Potrzeba piękna jest jedną z ważniejszych potrzeb niematerialnych w życiu człowieka (...) Stopień wrażliwości na piękno przejawia się z kolei w świadomym i konsekwentnym kształtowa-

¹ Każde miejsce opowiada swoją historię, czyli rzecz o dziedzictwie wiejskim, pod red. Marka Konopki, Fundacja Fundusz Współpracy Program AGROLINIA 2000, Poznań 2001 [4].

niu swojego otoczenia (...) szczególnie istotną kwestią podczas zmiany tego otoczenia jest uszanowanie wartościowego dorobku materialnego przeszłych pokoleń, czyli dziedzictwa kulturalnego oraz naturalnego krajobrazu.”² Konieczność (chęć, potrzeba) dorównania kroku rozwijającym się żywiołowo miastom oraz dostosowania do zmieniających się technologii wpływa na inny sposób zagospodarowania przestrzennego obszarów wiejskich. Zjawisko to dostrzec można wszędzie, między innymi w każdym z europejskich krajów. Gdzieniegdzie (np. w Polsce, na Podlasiu) przemiany społeczno – gospodarcze ostatnich 30 lat zaowocowały degradacją przestrzeni wiejskiej (wyludnianie wsi, niszczenie zabudowy itp.).^{3, 4} Są jednak takie miejsca, gdzie sposób łączenia starego z nowym przebiega w poszanowaniu historii i z zachowaniem lokalnych wartości kulturowych. „Jeśli, i słusznie, nie podoba się nam większość domów budowanych na wsi, naśladujących swym stylem architekturę miejską, to nie można zachęcać ludzi do mieszkania w chałupach, w których życie pozbawione jest wygód, lecz trzeba wskazać inne rozwiązania ładne, tanie, odpowiadające dzisiejszym potrzebom.”⁵ Poszukując krajobrazu wiejskiego łączącego intensywny rozwój ekonomiczny regionu z zachowaniem walorów estetycznych dziedzictwa kulturowego, wytypowano do badań terenowych jeden z niemieckich landów, Bawarię.⁶

Celem tak skonstruowanych badań jest uzyskanie szerszego kontekstu poznawczego ułatwiającego ocenę rodzimych wartości przestrzennych, w szczególności odnoszących się do krajobrazu wiejskiego Podlasia.

1. WSPÓŁCZESNA BAWARIA

Bawaria – największy powierzchniowo z 16 krajów związkowych Niemiec – liczy ponad 11 mln mieszkańców i zajmuje obszar ponad 70 tys. km².⁷ Od lat plasuje się w czołówce landów przynoszących największe zyski, głównie dzięki doskonale rozwiniętemu przemysłowi oraz rolnictwu, opartym przede wszystkim na produkcji i przetwórstwie wyrobów mlecznych.

Pomimo silnego stopnia uprzemysłowienia, urbanizacji i intensywności zaludnienia (ponad 160 osób/km²) stosunek zachowanej powierzchni terenów leśnych do użytków rolnych w Bawarii jest wysoki i wynosi 34% : 52%⁸. Wysoki poziom gęstości zaludnienia kumuluje się w głównej aglomeracji Bawarii: Monachium oraz w największych miastach, jak: Norymberga, Augsburg, Würzburg, Ratyzbona i Ingolstadt (łącznie ponad 8 mln mieszkańców). Dzięki temu na terenach podmiejskich poza głównymi skupiskami ludności w sieci osadniczej dominują swobodnie i w miarę równomiernie rozlokowane wsie i małe miasteczka otoczone terenami zielonymi. Można to zauważyć, zwłaszcza analizując zdjęcia satelitarne omawianych okolic.

Norymberga, największe miasto północnej części Bawarii (około 500 tys. mieszkańców), znana powszechnie z powojennych procesów zbrodniarzy hitlerowskich, jest dziś przede wszystkim znaczącym ośrodkiem przemysłowo – handlowym. Doskonale rozwinięta się również turystyka – ponad 1,2 mln zwiedzających rocznie⁹. Powyżej Norymbergi, w widłach rzeki Main (Men), Regnitz i Pegnitz znajduje się Frankische Schweiz (Szwajcaria Frankońska). Wyżyna o średniej wysokości 300 - 500 m n.p.m. (ze wzniesieniami nie przekraczającymi 600 m n.p.m.) poprzecinana jest licznymi dolinami krasowymi i wapiennymi skałkami. Dzięki owym skałkom ta kraina geograficzna stała się kolebką wspinaczy europejskich, zwłaszcza w sezonie letnim.

2. KRAJOBRAZ NATURALNY I KULTUROWY BADANYCH OKOLIC

Podczas zimowego wyjazdu studialnego w okolicy Norymbergi zbadano i przeanalizowano między innymi fragment Naturpark Fränkische Schweiz, ze szczególnym uwzględnieniem występującej w tym rejonie sieci osadniczej, założeń urbanistycznych i architektury lokalnej. Badania objęły miasteczka Weisenohe i Hiltpoltstein oraz wsie: Kemmathen, Dorfhaus, Sollenberg, Höfles i Großenhe. Analizowany obszar położony jest na północ od Norymbergi w odległości około 20 – 30 km.

² P. Chyliński, *Aby na wsi było ładniej*, Fundacja Wspomagania Wsi, Warszawa 2008.

³ J. Szewczyk, *Rozkład procesów depopulacji w województwie podlaskim oraz ich wpływ na krajobraz „ściany wschodniej”*, rozdz., PAN, Warszawa 2001.

⁴ J. Szewczyk, *Przemiany krajobrazu na Białostocczyźnie*, w: Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego, PTG 2008.

⁵ M. Konopka (red.), *Każde miejsce opowiada swoją historię, czyli rzecz o dziedzictwie wiejskim*, Fundacja Fundusz Współpracy Program AGROLINIA 2000, Poznań 2001.

⁶ M. Hackel, *Identity and German architecture: views of a German architects*, www.arch.chula.ac.th/nakhara/files/article/vUrchHQFIFk-Sun15040.pdf – luty 2013).

⁷ Nowa encyklopedia powszechna PWN, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1995, t.1, s. 380-381.

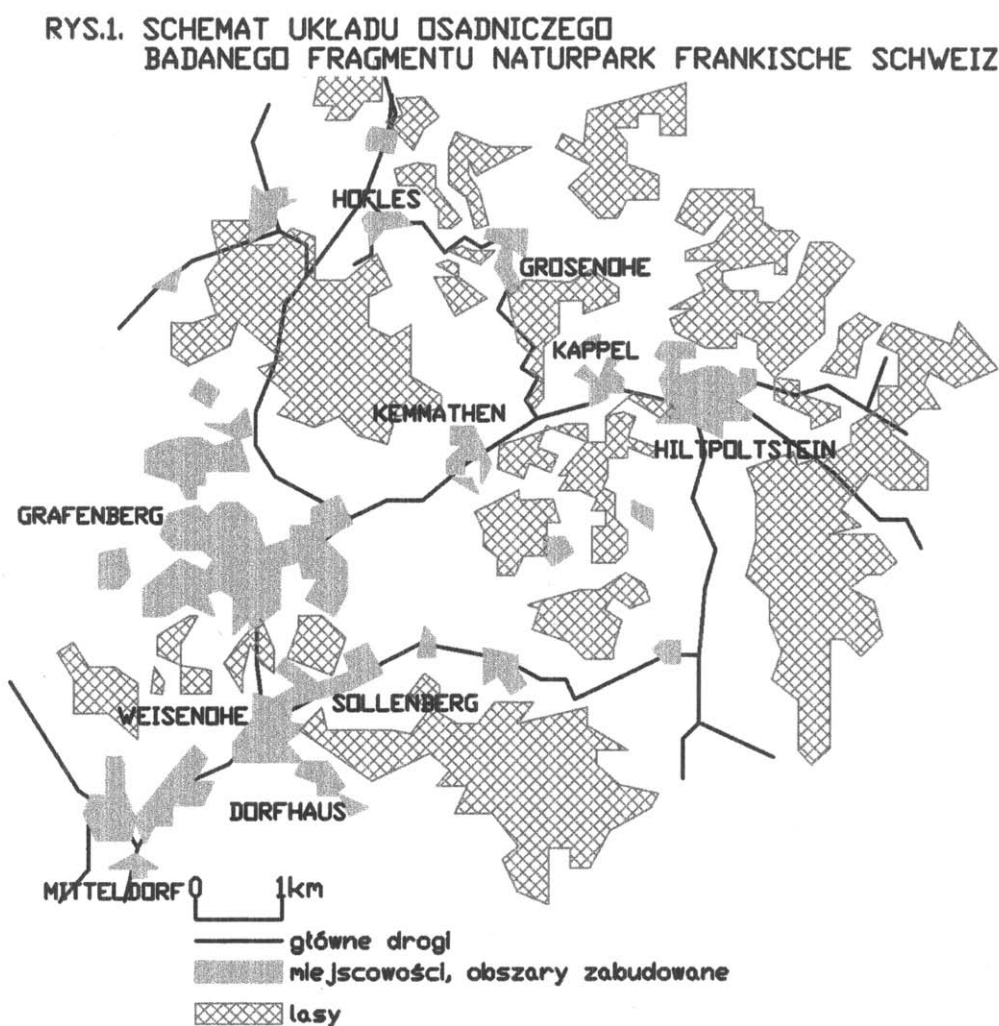
⁸ Wielka Encyklopedia PWN, Wyd. Naukowe PWN S.A., Warszawa 2004, t.3, s. 318-319.

⁹ Wielka Encyklopedia PWN, op. cit., t.19, s.144-145.

Charakterystyczną cechą krajobrazu naturalnego badanych okolic jest zróżnicowane ukształtowanie terenu. Pofalowany płaskowyż poprzecinany jest szeregiem malowniczych zalesionych jarów i dolin rzecznych okolonnych skupiskami skał. Pomimo włączenia obszaru w granice parku zachowane zostały dotychczas istniejące funkcje przemysłowe, w tym między innymi wydobywczy (np. surowce mineralne do produkcji materiałów budowlanych w Weisenohe). Przy intensywnej produkcji rolnej (zboża - pszenica, okopowe, pastewne, sady, plantacje chmielu, tytoniu) i hodowli zwierząt (bydło mleczne, konie, kozy, owce, trzoda chlewna, króliki i drób) zagospodarowano około 60% terenów zielonych. Pozostałe 40% stanowią lasy i doliny rzeczne, na terenie których licznie występuje między innymi zwierzyna płowa. Sarny i łanie spotkać można już nawet na granicy obszarów zabudowanych (udało się zaobserwować łanie w grudniowe popołudnie w Großenhe).

Analiza zdjęć satelitarnych okolic Norymbergi wykazuje harmonijne proporcje rozmieszczenia zwartych obszarów zabudowanych i terenów otwartych. Na badanym obszarze Bawarii oprócz osad wiejskich występuje, stosunkowo gęsta, sieć miasteczek – miejscowości, wyposażonych w podstawowe urządzenia i obiekty obsługi ludności, zlokalizowanych w odległościach od 5 do 10 km od siebie (odległości mierzone wzdłuż dróg). Dzięki takiej sieci osadniczej udało się zachować duże powierzchniowo tereny otwarte i krajobraz naturalny przy jednoczesnej wysokiej gęstości zaludnienia.

Układ dróg badanego fragmentu Naturpark Fränkische Schweiz jest nieco chaotyczny i nieregularny, dostosowany do istniejącego ukształtowania terenu. Osady rozmieszczone są w niejednakowych odstępach, mierzących od 2 do 5 km (odległości mierzone wzdłuż dróg) (ryc. 1). Na przebadanym obszarze o powierzchni około 60 km² poza 7 analizowanymi

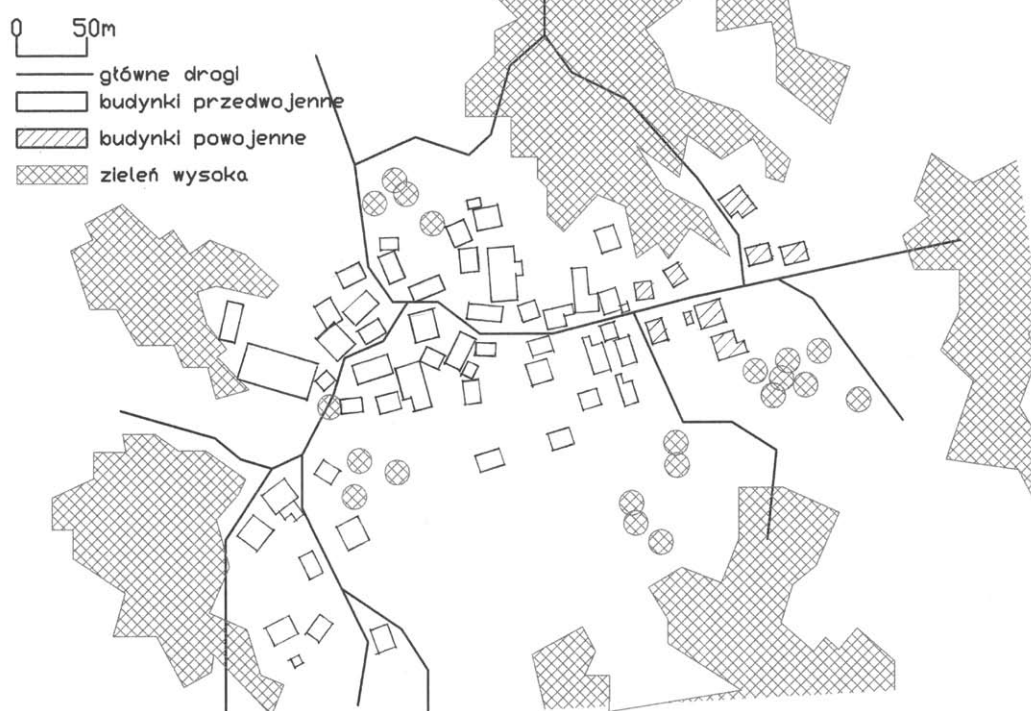

Ryc. 1. Schemat układu osadniczego. Rys. autorka

miejscościami zlokalizowane jest jedno pojedyncze gospodarstwo rolne (tzw. zabudowa kolonijna). Wszystkie badane wsie należą (pierwotnie) do dwóch typów układów nieregularnej zabudowy: widlicy (Großenohe) oraz wielodroźnicy (Kemmathen, Dorfhaus, Sollenberg, Höfles). Są to układy zabudowy najczęściej w tym regionie Niemiec spotykane¹⁰. Brak regularności zabudowy wskazuje na ewolucyjne, spontaniczne powstawanie jednostek osadniczych (rozbudowa od pojedynczego przysiółka aż do zwartej wsi powstałej z połączenia kilku przysiółków zabudową pośrednią)¹¹. W badanym układzie zabudowy dają się jednak zauważyć zachowania chaotycznych (nierównoległych, nierytmicznych) ustawień budynków w obrębie parceli i przejścia do uporządkowanej, regularnej zabudowy (ryc. 2,3). Spontaniczny i nieregularny rozwój wsi trwał do wybuchu II wojny światowej, na co wskazuje wiek budynków umiejscowionych w tzw. zabudowie chaotycznej (najstarsze zachowane obiekty pochodzą z XVIII wieku, najmłodsze z okresu międzywojennego). Budynki powojenne (z lat 50-tych i późniejsze) zlokalizowane są na obrzeżach pierwotnych wsi (głównie pomiędzy Sollenberg – Weisenohe oraz Weisenohe - Dorfhaus) w układzie ulicowym, szeregowym. Przy czym nowe działki zabudowane są obiektami o funkcji wyłącznie mieszkaniowej, tworząc dzielnice sypialniane dla pobliskiego miasteczka Grafenberg oraz większych miast: Erlangen i Nürnberg. Doprowadziło to między innymi do bezpośredniego połączenia w jeden zwarty obszar zabudowy trzech jednostek osadniczych (Sollenberg – Weisenohe – Dorfhaus).

Zabudowa wsi, choć przeważnie nieregularna, jest stosunkowo zwarta i gęsta. Brak możliwości wyodrębnienia ściśle określonej linii zabudowy (we fragmentach przedwojennych). Budynki zlokalizowane są w różnych odległościach od linii rozgraniczających. Przy tym, czasem nawet w ramach jednej parceli, są usytuowane nierównolegle wobec siebie. Zabudowa siedlisk jest mieszana. Brak jednoznacznie określonego i powtarzalnego wzajemnego usytuowania budynków mieszkalnych, inwentarskich, składowych i gospodarczych. Około 50% gospodarstw ma przynajmniej jeden

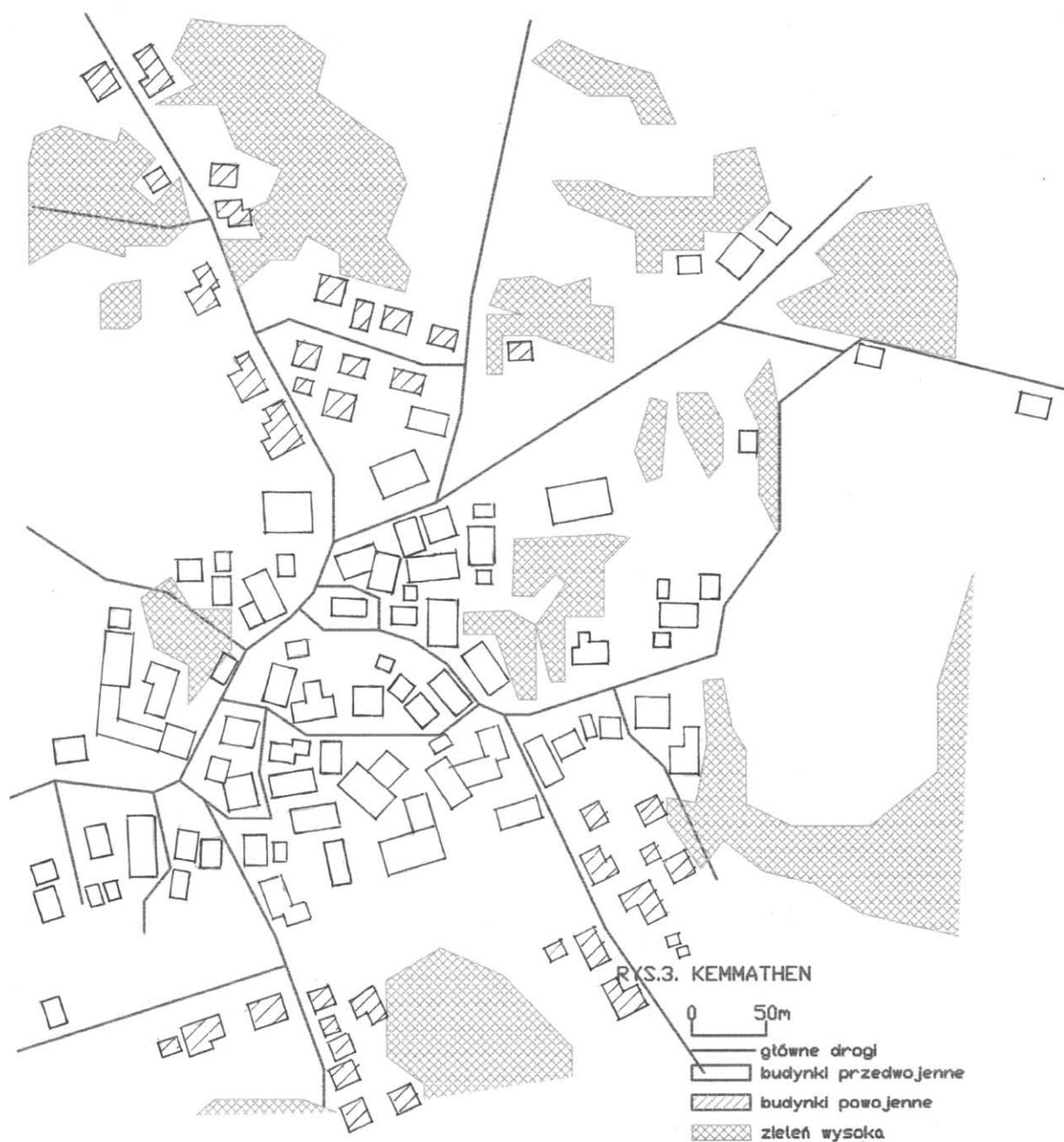
RYS.2. HÖFLES

Ryc. 2. Höfles. Rys. autorka

¹⁰ B. Zaborski, O kształtach wsi w Polsce i ich rozmieszczeniu, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1926.

¹¹ H. Szulc, Morfogeneza osiedli wiejskich w Polsce, PAN, Wydawnictwo Continuo, Wrocław 1995 (<http://rcin.org.pl>), [37].

Ryc. 3. Kemmathen. Rys. autorka

budynek usytuowany bezpośrednio w linii rozgraniczającej drogi – najczęściej jest to budynek gospodarczy. Wskaźnik intensywności zabudowy siedliska rolniczego jest duży – oscyluje pomiędzy 1 – 1,5 /2 (ryc. 4).

Na działkach nowszych, zabudowanych w ciągu ostatnich 60 lat, budynki mieszkalne usytuowane są w pewnej odległości od linii rozgraniczającej drogi, raczej w głębi parceli. Od frontu, często w linii rozgraniczającej usytuowane są za to wolno stojące garaże,

z bramą otwieraną bezpośrednio na drogę (Sollenberg – Weisenohe – Dorfhaus). Wskaźnik intensywności zabudowy działki o funkcji mieszkaniowej wynosi od około 0,5 do 1.

Analiza zdjęć satelitarnych badanych okolic wykazała blokowy oraz blokowo – pasmowy układ pól. Z racji dosyć zwartej zabudowy wsi sady i ogrody warzywne zlokalizowane są poza obszarami zabudowanymi. Dlatego też na badanym obszarze zaobserwo-

Ryc. 4. Hofles, zabudowa gospodarcza i mieszkalna (w głębi).
Fot. autorka

Ryc. 5. Okolice Grosenohe. Fot. autorka

Ryc. 6. Sollenberg, dom mieszkalny w gospodarstwie rolnym.
Fot. autorka

wano wolno stojące budynki gospodarcze zlokalizowane wśród pól uprawnych, bezpośrednio obok sadów i ogrodów (obsługujące tereny upraw specjalistycznych), nierzadko w odległości 0,5 – 1,0 km od zabudowy wsi (ryc. 5). Około 50% sadów jest ogrodzona, pozostałe oddzielone są jedynie miedzą. Niemal w każdej odkrytej przestrzeni, na granicy lasów i pól uprawnych spotkać można ambony myśliwskie – świadectwo obecności dzikiej zwierzyny i polowań na nią.

Drogi utrzymane są w dobrym stanie i starannie oznakowane. Dysponując zwykłą mapą drogową, a tym bardziej turystyczną, nie sposób zabiłdzić. Wzdłuż niektórych dróg gminnych o znaczeniu ponadlokalnym usytuowane są ścieżki pieszo – rowerowe, łączące ze sobą sąsiednie miejscowości. Niemal co drugą ogólnodostępną drogę gruntową włączono w przebieg szlaków turystycznych, prowadzących w szczególności do dostępnych skałek wspinaczkowych.

3. ZABUDOWA WSI BAWARSKIEJ

Budynki siedliskowe, z wyjątkiem nielicznych pomocniczych gospodarczych, są stosunkowo wysokie (równe drzewom takim, jak lipy i kasztany) i dominujące w krajobrazie wiejskim. Budynki mieszkalne sprzed II wojny światowej, pierwotnie przeznaczone dla wielopokoleniowej rodziny, są, zwłaszcza na dzisiejszą skalę i potrzeby, ogromne. Nierzadko są to największe budynki w obrębie gospodarstwa rolnego. Domy mieszkalne mają powierzchnię zabudowy 200 – 300m², przeważnie 4 kondygnacje (w tym dwie pod wysokim dachem) (ryc. 6, 7). Zdarzają się domy jeszcze większe, 5 – kondygnacyjne, o powierzchni zabudowy dochodzącej do 400m². Wysokość posadzki parteru, a co za tym idzie wejścia do budynku oscyluje wokół 10 - 30 cm nad poziomem terenu. Okna parterów budynków mieszkalnych są zatem usytuowane w poziomie wzroku pieszego, niemal na wyciągnięcie ręki. Dzięki temu przestrzeń ulicy wiejskiej, pomimo wysokiej, masywnej i gęstej zabudowy, jest, przynajmniej we fragmentach, przyjazna, otwarta i przytulna.

Z kolei budynki mieszkalne, powojenne, są stosunkowo nieduże, głównie dwu- i trzy- kondygnacyjne (w tym co najmniej jedna kondygnacja pod wysokim dachem), o powierzchni zabudowy około 100 – 150/200 m². Poziom posadzki parteru jest różny – w starszych domach (z lat 50-tych i 60-tych XX wieku) wynosi około 30 – 50 cm nad poziomem terenu. W nowszych (z ostatnich 30 lat) lub usytuowanych na skarpach wynosi około 150 – 250cm (Sollenberg – Weisenohe) (ryc. 8). Wówczas w poziomie terenu (lub poniżej) zlokalizowana jest kondygnacja gospodarcza, często z wbudowanymi garażami.

Ryc. 7. Großenhe, dom mieszkalny w gospodarstwie rolnym. Fot. autorka

Stodoły i budynki inwentarskie w gospodarstwach rolnych są przeważnie dwukondygnacyjne, ale wysokie, odpowiednio na 4 kondygnacje budynku mieszkalnego. Przy czym w elewacjach szczytowych można zaobserwować po 3, 4 poziomy okien (ryc. 9). Na posesji zazwyczaj znajduje się jeden, maksymalnie dwa duże budynki inwentarskie (powierzchnia zabudowy około 200 – 300/400m²), w obrębie którego wytyczone są poszczególne części dla bydła, kóz, drobiu, królików. Krowy mleczne trzymane są zawsze w budynku inwentarskim w obrębie gospodarstwa. Jeśli w gospodarstwie trzymane są konie (nie więcej niż 3 – 4 sztuki), stajnie ulokowane są również w głównym budynku inwentarskim lub w odrębnym budynku parterowym, ale na terenie posesji (Großenhe, Dorfhaus). Zawsze obok zorganizowany jest nieduży wybieg dla koni (około 100 - 150m² powierzchni), do którego zwierzęta mają nieograniczony dostęp, również w sezonie zimowym. Większe stajnie, na 10 – 20 koni, zlokalizowane są na obrzeżach zwartej zabudowy wsi

(Großenhe) lub wśród pastwisk z daleka od zabudowy (Kemmathen), w odległości 500 – 1000m od wsi. Nie spotykane są oddzielne, w formie dobudówek, małe kurniki czy królikarnie. Do części budynku inwentarskiego, w której trzymany jest drób, bezpośrednio przylegają ogrodzone, nieduże (15 – 30m²) wybiegi. W gospodarstwach rolnych o funkcji agroturystycznej wytyczone są wolno stojące ogrodzone miniwybiegi dla drobiu i gryzoni wraz z domkami, użytkowane jedynie w sezonie wakacyjnym. W obrębie stodół bywają wyodrębnione fragmenty przeznaczone na maszyny rolnicze. Najczęściej jednak występują dobudowane do nich wysokie wiaty o ażurowych ściankach, pod którymi garażowane są pojazdy i maszyny. W niektórych gospodarstwach rolnych zlokalizowane są odrębne budy dla psów (rzadko). Nigdzie nie zauważono psów uwiązanych przy budach – zwierzęta stróżujące trzymane są (zimą na pewno!) w domach mieszkalnych i wypuszczane w dzień luzem na krótkie spacer. Pomimo częstego braku ogrodzeń wokół podwórzy

gospodarczych zwierzęta rzadko przekraczają samodzielnie granice posesji.

Na działkach o funkcjach typowo mieszkalnych oprócz domów jednorodzinnych umieszczone są wbudowane lub dobudowane (40%) oraz wolno stojące (60%) garaże, czasem wiaty na opał (drewno do kominków).

Podwórza gospodarcze są w większości otwarte, z bezpośrednim dostępem do drogi (Großenhe, Höfles, Dorfhaus, Kemmathen) (ryc. 10). Ogrodzenia istnieją w około 70 % gospodarstw rolnych, głównie wokół przydomowych ogródków oraz wytyczonych miejsc zabaw dla dzieci. Najczęściej niskie (0,5 – 1m) lub stworzone tylko ze strzyżonych roślin zimozielonych, pełnią rolę bariery wizualnej, a nie rzeczywistej ochrony terytorium. Ogrodzenia i murki oporowe pojawiają się zawsze w miejscach występowania różnic w poziomie terenu oraz nad ciekami wodnymi w bezpośrednim sąsiedztwie zabudowy. W okresie zimowym zaobserwowano w każdym funkcjonującym gospodarstwie rolnym stojące na podwórku ciągniki rolnicze wyposażone w pługi śnieżne, gotowe do pracy. Pomimo intensywnych opadów śniegu całe podwórza gospodarcze były regularnie odśnieżane mechanicznie.

Nowe wiejskie parcele o funkcji wyłącznie mieszkaniowej są wszystkie ogrodzone, a wysokość przegród oscyluje wokół 1,5m.

Wysokie ogrodzenia, zawsze wyposażone w dodatkową ochronę elektryczną, występują też wokół wybiegów dla zwierząt (koni, kóz, bydła), zarówno w obrębie zwartej zabudowy wsi, jak i w terenie otwartym – pastwiska i ujeżdżalnie dla koni – Großenhe, Kemmathen. Są to przeważnie bariery ażurowe, złożone z dwóch, trzech poziomych żerdzi lub ogrodzenia z metalowej siatki zwieńczone jedną poziomą żerdzią.

W obrębie części gospodarstw rolnych znajduje się co najmniej jedno wysokie drzewo (lipa, dąb, kasztan, orzech) oraz pojedyncze drzewa owocowe (wiśnia, czereśnia, ewentualnie jabłoni). Poza tym pojedyncze drzewa rosną w obrębie wsi, np. na rozstajach dróg (ryc. 11). Przed każdym domem mieszkalnym urządzony jest, choćby mały, kwiatowy lub skalny ogród ozdobny. Często też widać elementy małej architektury – ławki, altany lub pergole, zdobione studnie lub wozy

drabiniaste, stylowe budy dla psa (użytkowane prawdopodobnie tylko w sezonie letnim). Zamiast części ogrodzeń rosną szpalery formowanych zimozielonych żywopłotów. Wszystkie te detale powodują, że przestrzeń pomiędzy wysokimi przytłaczającymi obiektami staje się oswojona, bardziej radosna, miła dla oczu.

Forma architektoniczna: 98% budynków krytych jest symetrycznym dachem dwuspadowym o kącie nachylenia oscylującym pomiędzy 45 a 60°. W kilku przypadkach (Dorfles, Sollenberg, Höfles) zauważono kilka nowych budynków mieszkalnych krytych dachem 4 – spadowym i 2 – spadowym o kącie nachylenia pomiędzy 30 a 45° oraz gospodarczych krytych dachem jednospadowym o kącie nachylenia mniejszym od 10° (mniej niż 2% budynków). Budynki usytuowane są na rzutach o kształcie prostokąta lub (rzadko) o kształcie litery L. Część najstarszych budynków, zarówno mieszkalnych (około 40% ogółu), jak i gospodarczych (około 50%), zbudowana jest w konstrukcji szachulcowej (lub mieszanej – parter murowany, wyższe kondygnacje szachulcowe). Jako wypełnienie ścian pomiędzy drewnianą konstrukcją użyto, poza cegłą w kilku przypadkach, łupanego na drobne kawałki kamienia (np. w Großenhe), oraz gliny zmieszanej ze słomą. Pozostałe budynki mieszkalne (około 60%) są w konstrukcji murowanej, zaś wśród budynków gospodarczych około 40% jest w konstrukcji murowanej, 10% w konstrukcji drewnianej (głównie wiaty i szopy, rzadziej stodoły). 70% ogółu budynków jest w doskonałym lub co najmniej dobrym stanie technicznym. Jedynie kilka budynków (jak np. młyn, stodoła, dom jednorodzinny w Großenhe) są w złym stanie technicznym i wymagają remontu generalnego.

Należy wspomnieć, że proces odrestaurowania obiektów czy przebudowy infrastruktury na obszarach wiejskich był możliwy dzięki prowadzonej od lat osiemdziesiątych polityce „odnowy wsi”. „Obecnie w Bawarii działania w ramach odnowy wsi prowadzone są w 2 170 miejscowościach w 700 gminach. Oczekuje się, że dla 600 miejscowości są przygotowane nowe wnioski.¹² Efekt – odbudowa i modernizacja obiektów architektonicznych, infrastruktury oraz rozwój funkcji pozarolniczych.

¹² M. Brożek, *Odnova wsi – kształtowanie nowej przestrzeni, doświadczenia bawarskie*, w: J. M. Pijanowski (red.), *Podniesienie jakości kształcenia akademickiego w zakresie geodezyjnego zarządzania obszarów wiejskich w oparciu o doświadczenia praktyki i szkolnictwa wyższego Bawarii*, UR, Kraków 2011, s. 39.

¹³ J. Gniadek, *Kształtowanie obszarów wiejskich w odniesieniu do Bawarii*, w: J. M. Pijanowski (red.), *Podniesienie jakości kształcenia akademickiego w zakresie geodezyjnego zarządzania obszarów wiejskich w oparciu o doświadczenia praktyki i szkolnictwa wyższego Bawarii*, UR, Kraków 2011, s. 30.

¹⁴ Dane zebrane w trakcie ponad dwudziestogodzinnej drogi (w obie strony) podczas rozmów z kobietami z Podlasia, pracującymi jako opiekunki osób starszych mieszkających w bawarskich wsiach.

Bawaria jest regionem dbającym szczególnie o ochronę środowiska – duży udział w produkcji energii elektrycznej mają między innymi liczne elektrownie wodne (oraz jądrowe), zlokalizowane głównie w południowej części regionu. W przeciętnym gospodarstwie domowym dbałość tę widać przede wszystkim dzięki widocznym panelom solarnym montowanym na dachach budynków mieszkalnych i gospodarczych (na badanym obszarze około 20% gospodarstw jest w nie wyposażonych). Stąd rzadki jest widok snujących się z kominów dymów. Masowe stosowanie paneli słonecznych było możliwe dzięki wdrożeniu wieloletniego programu wsparcia finansowego ze strony państwa i UE.

4. ZAGADNIENIA DEMOGRAFICZNE

Okolica tętni życiem, zwłaszcza w sezonie wakacyjnym, dzięki turystom. W każdej z badanych wsi zlokalizowany jest pensjonat i/lub kwatera agroturystyczna (Großenhe, Höfles, Dorfhaus, Sollenberg) oraz lokalna restauracja lub pub (Kemmathen, Großenhe, Höfles). Pensjonaty i kwatery wyposażone są co najmniej na poziomie trzygwiazdkowego hotelu. Więk-

szość tych obiektów otwiera podwoje tylko w sezonie letnim oraz podczas semestralnej przerwy zimowej.

Jest to jednak na razie jedyna alternatywa pozwalająca zachować istniejącą substancję mieszkaniową na poziomie dotychczasowego stanu technicznego, wykorzystując walory gabarytowe i architektoniczne budynków. Na niemieckiej, w tym bawarskiej, wsi od kilku już lat zaobserwować można odpływ ludności (młode pokolenia) do miast.¹³ W dużych domach pozostają osoby starsze, potrzebujące często codziennej opieki. W co drugiej wsi znajduje się co najmniej jedno gospodarstwo, w którym mieszka na stałe tylko jedna osoba. W mniej więcej co dziesiątej wsi spotkać już można osobę najemną z Europy Wschodniej (najczęściej Polkę), pracującą jako opiekunka osoby starszej¹⁴. W wielu domach mieszkają małe, 2-3, maksymalnie 4- osobowe rodziny. W sezonie zimowym na skutek wysokich opłat eksploatacyjnych z konieczności zamieszkane są niekiedy tylko partery budynków. Reszta powierzchni w miarę możliwości jest wyłączana z ogrzewania. Na razie są to tylko pojedyncze przypadki, niemniej na skutek przemian demograficznych należy spodziewać się wzrostu tej tendencji w najbliższych latach.

Ryc. 8. Weisenhe, współczesne domy mieszkalne (widoczne panele solarne). Fot. autorka

Ryc. 9. Dorfhaus, budynki gospodarcze (po lewej stodoła, po prawej obora). Fot. autorka

WNIOSKI

Z powodu dosyć chaotycznych układów zabudowy oraz jej intensywności wsie (oglądane od wewnątrz) sprawiają wrażenie nieco przypadkowych i przytłaczających skalą. Dzięki różnorodnym materiałom i detalom, swobodnym układom oraz zachowanej zieleni wysokiej są jednak niezwykle żywe i malownicze. Oglądane z odległej perspektywy pól harmonijnie

wpisują się w otoczenie, przede wszystkim dzięki zachowanej dyscyplinie w proporcjach, kształtach i kolorach dachów.

Zabudowa przedwojenna jest spójna zarówno w gabarytach i formach architektonicznych, jak i w użytych materiałach, kolorach. Zabudowa powojenna, pomimo innej skali i wysokości oraz układów przestrzennych, dostosowanych do innych potrzeb i funkcji, łagodnie powtarza tradycyjne kształty, nie tworząc znaczących dysonansów krajobrazowych.

Badany obszar zabudowy wiejskiej charakteryzuje się przede wszystkim potencjałem turystycznym – rekreacyjnym, zarówno ze względu na warunki geograficzne i przyrodnicze, jak i możliwości lokalowe. Poza tym jest terenem inwestycyjnym pod okoliczną zabudowę mieszkaniową. Podtrzymuje tradycyjne funkcje rolnicze, produkcyjno – hodowlane oraz przemysłowe, zachowując i chroniąc cenne przyrodniczo tereny zielone.

Ryc. 10. Kemmathen, gospodarstwa rolne i gospoda (po prawej). Fot. autorka

Ryc.11. Hofles. Widok na dwa gospodarstwa rolne zlokalizowane na rozstajach drogi, drzewo w pasie drogowym. Fot. autorka

LITERATURA

1. **Brożek M. (2011)**, *Odnowa wsi – kształtowanie nowej przestrzeni, doświadczenia bawarskie*, w: J. M. Pijanowski (red.), *Podniesienie jakości kształcenia akademickiego w zakresie geodezyjnego zarządzania obszarów wiejskich w oparciu o doświadczenia praktyki i szkolnictwa wyższego Bawarii*, UR, Kraków.
2. **Chyliński P. (2008)**, *Aby na wsi było ładniej*, Fundacja Wspomagania wsi, Warszawa.
3. **Gniadek J. (2011)**, *Kształtowanie obszarów wiejskich w odniesieniu do Bawarii*, w: J.M. Pijanowski (red.) *Podniesienie jakości kształcenia akademickiego w zakresie geodezyjnego zarządzania obszarów wiejskich w oparciu o doświadczenia praktyki i szkolnictwa wyższego Bawarii*, UR, Kraków.
4. **Hackel M. (2007)**, *Identity and German architecture: views of a German Architect*, "Nakhar" vol. 2.
5. **M. Konopka (red.) (2001)**, *Każde miejsce opowiada swoją historię czyli rzecz o dziedzictwie wiejskim*, pod red. Marka Konopki, Fundacja Fundusz Współpracy Program AGROLINIA 2000, Poznań.
6. **Nowa Encyklopedia Powszechna PWN (1995)**, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa, t1.
7. **Szewczyk J. (2008)**, *Przemiany krajobrazu na Białostocczyźnie*, w: *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego*, PTG.
8. **Szewczyk J. (2001)**, *Rozkład procesów depopulacji w województwie podlaskim oraz ich wpływ na krajobraz „ściany wschodniej”*, PAN, Warszawa.
9. **Szulc H. (1995)**, *Morfogeneza osiedli wiejskich w Polsce*, PAN, Wydawnictwo Continuo, Wrocław.
10. **Wielka Encyklopedia PWN (2004)**, Wyd. Naukowe PWN S.A., Warszawa, t3, 19, 21.
11. **Zaborski B. (1926)**, *O kształtach wsi w Polsce i ich rozmieszczeniu*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków.

Artykuł opracowany w ramach pracy statutowej S/WA/1/2012.